

Úvod

Ještě než přikročíme k detailům analyzování (ty počínají kapitolou 5 této knihy), je dobré mít určité výchozí informace o kvalitativním výzkumu obecně a o zakotvené teorii zvláště. V této kapitole jsou tyto otázky prezentovány formou otázek a odpovědí. Tyto otázky byly odvozeny z otázek, na které se začínající badatelé ptají nejčastěji.

Co je to kvalitativní výzkum?

Termínem *kvalitativní výzkum* rozumíme jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace. Může to být výzkum týkající se života lidí, příběhů, chování, ale také chodu organizací, společenských hnutí nebo vzájemných vztahů. Některé z údajů mohou být kvantifikovány, jako jsou například údaje ze sčítání lidu, ale analýza samotná je kvalitativní. Ve skutečnosti je termín *kvalitativní výzkum* zavádějící, protože to pro každého může znamenat něco jiného. Někteří badatelé shromažďují údaje prostřednictvím rozhovorů a pozorování – což jsou metody obvykle spojované s kvalitativním výzkumem. Ovšem potom klasifikují své údaje způsobem, který umožňuje jejich statistickou analýzu. Tím vlastně kvantifikují kvalitativní data. *Všimněte si však, že my se zde nebudeme zabývat tímto procesem, ale nematematickým analytickým postupem, jehož výsledkem jsou poznatky odvozené z údajů shromážděných mnoha různými způsoby. Dvěma z těchto postupů jsou pozorování a rozhovor, ale je možné použít i dokumenty, knihy, videokazety a dokonce i údaje, které již byly kvantifikovány pro jiné účely, jako jsou například údaje ze sčítání lidu.*

Co je třeba umět k provozování kvalitativního výzkumu?

Dovednosti potřebné pro provozování kvalitativního výzkumu jsou (jak posléze uvidíte) následující: dovednost odstoupit a kriticky analyzovat situaci, rozeznat a vyhnout se zkreslení, získat platné a spolehlivé údaje a konečně schopnost abstraktního myšlení. K tomu všemu potřebuje badatel teoretickou a sociální vnímavost, schopnost udržet si analytický odstup a zároveň užívat dřívějších zkušeností a teoretických znalostí k interpretaci toho, co vidí. Musí být všímavý pozorovatel a musí mít dobré komunikační schopnosti.

Mohu kombinovat kvalitativní a kvantitativní metody?

Ano můžete. Tyto dva typy přístupů se mohou efektivně používat ve stejném výzkumném projektu (Strauss, Bucher, Enrich, Schatzman a Sabsin, 1964). Většina výzkumných projektů a badatelů ovšem klade důraz na jeden z těchto dvou přístupů, částečně z přesvědčení, ale často také kvůli svým zkušenostem nebo podstatě zkoumaného problému. Příklady spojení těchto dvou přístupů jsou následující: Kvalitativní údaje se mohou použít pro ilustraci nebo vyjasnění kvantitativně odvozených závěrů, nebo můžeme kvantifikovat výsledky demografického průzkumu. Můžeme také použít jakési kvantitativní údaje k částečnému ověření svých závěrů získaných kvalitativní analýzou (viz. Denzin, 1970, „triangulation“).

Proč kvalitativní výzkum?

Existuje mnoho platných důvodů, proč dělat kvalitativní výzkum. Jedním z důvodů je přesvědčení badatele založené na jeho zkušenosti s výzkumy. Mnozí badatelé přicházejí z vědeckých oborů, jako např. antropologie, nebo jsou zastánci filozofických orientací, jako např. fenomenologie, které programově hlásají používání kvalitativních metod pro shromažďování a analýzu údajů, a získali již těmito metodami uspokojivé výsledky. Dalším důvodem je podstata zkoumaného problému. Některé zkoumané oblasti se hodí spíše pro kvalitativní typy výzkumu. To je třeba případ výzkumu, který se snaží odhalit podstatu něčích zkušeností s určitým jevem, např. nemocí, přestoupením na jinou víru nebo závislostí. Kvalitativní metody se užívají k odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme. Mohou být také použity k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme. V neposlední řadě mohou kvalitativní metody pomoci získat o jevu detailní informace, které se kvantitativními metodami obtížně podchycují.

Kdo dělá kvalitativní výzkum?

Kvalitativní výzkum dělají badatelé v sociálních a psychologických vědách, stejně jako praktičtí pracovníci v oborech, které se zabývají lidským chováním a fungováním. Tento styl výzkumu se používá při zkoumání organizací, skupin i jednotlivých osob. Tyto výzkumy mohou provádět výzkumné týmy, páry i samotní badatelé. Když se kvalitativní metody kombinují s kvantitativními, je kvalitativní stránka většinou součástí většího výzkumného projektu a realizují ji často jednotlivci nebo malé týmy specialistů.

Jaké jsou hlavní složky kvalitativního výzkumu?

V podstatě jsou tu tři hlavní složky. První složkou jsou údaje, které, jak jsme již řekli, mohou pocházet z mnoha zdrojů. Nejobvyklejšími zdroji údajů jsou zde rozhovory a pozorování.

Druhou složkou kvalitativního výzkumu jsou různé analytické nebo interpretační postupy, s jejichž pomocí docházíme k závěrům nebo teoriím. Tyto postupy obsahují techniky konceptualizace údajů. Tento proces, nazývaný „kódování“, se liší podle typu výcviku, množství zkušeností a cílů badatele. Viz. např. Becker (1970), Charmaz (1983), Lofland (1971) nebo Miles a Huberman (1984). Součástí analýzy jsou i jiné postupy, jako nestatistické pořizování výběrů (viz. Schatzman a Strauss, 1973), psaní protokolů a vytváření schémat vztahů mezi pojmy.

Písemné a ústní výzkumné zprávy jsou třetí složkou kvalitativního výzkumu. Mohou být publikovány ve vědeckých časopisech nebo na konferencích a jejich forma závisí na posluchačích a na vlastnostech prezentovaných závěrů nebo teorií. Badatel může například vyložit souhrnné závěry, nebo naopak detailní rozbor jedné části výzkumu.

Existují různé typy kvalitativního výzkumu?

Tato otázka má různé odpovědi podle toho, na co se ve skutečnosti ptá. Míni se jí různé typy výzkumu, jejich cíle, nebo různá pojetí analýzy? Když mluvíme o kvalitativním výzkumu, často se stává, že typy, cíle a pojetí analýzy se zaměňují.

Některé z různých typů kvalitativního výzkumu jsou: zakotvená teorie, etnografie, fenomenologické pojetí, životní historie¹ a analýza rozhovoru.² Tyto typy

¹ v originále *life histories* (pozn. př.)

² v originále *conversational analysis* (pozn. př.)

mohou a jsou užívány badateli v různých disciplínách. Například pečovatelé, antropologové nebo sociologové mohou používat etnografii ke studiu problémů, které se vztahují k jejich disciplíně, stejně jako mohou použít zakotvenou teorii nebo životní historie.

Co se týče cílů, ty se mezi jednotlivými badateli významně neliší. Výsledky výzkumu mohou sloužit: k vyjasnění a ilustraci kvantitativních výzkumů, ke tvorbě výzkumných nástrojů, k vývoji určitých pojetí, k hodnocení projektů, k poskytnutí informací pro komerční účely, jako pomůcka pro praktiky, a také mohou sloužit cílům politickým, stejně jako cílům poněkud vědecktějším, jako je tvorba základní báze znalostí.

Jeden z hlavních sporů v oblasti kvalitativního výzkumu se týká pojetí analýzy. Do jaké míry by se údaje měly interpretovat? Někteří badatelé se domnívají, že údaje samy o sobě by se **neměly analyzovat vůbec** a že úkolem badatele je spíše údaje shromažďovat a prezentovat je tak, že „informátoři mluví sami za sebe.“ Cílem je podat čestnou zprávu s minimem interpretace nebo zcela bez ní o vyslovených slovech nebo pozorováních badatele. Tato skupina badatelů tvrdí, že informátorův pohled na realitu nemusí být nutně „pravdivý“, nicméně je předkládán se stejnou mírou spontaneity a smysluplnosti s jakou byl původně vyjádřen. Filozofickým principem, který je v základech tohoto pojetí, je prezentovat věrný popis, přičemž údaje nejsou ovlivňovány badatelovými tendencemi ani jeho přítomností. V této perspektivě je badatelovým úkolem naslouchat a sdělovat, podobně jako třeba novinář.

Jiným kvalitativním badatelům jde při analyzování a prezentaci svých závěrů o **přesný popis**. Protože není možné, aby badatel čtenářům prezentoval úplně všechny své nashromážděné údaje, je nutné tyto údaje redukovat. Podstatné je prezentovat přesný popis daného předmětu výzkumu, třebaže nejsou nutně prezentovány všechny údaje, které jsme zkoumali. Redukování a uspořádávání materiálů tady samozřejmě zastupuje výběr a interpretaci. Badatelé, kteří jsou zastánci přesných popisů nebo kteří je primárně produkují, také často prokládají dlouhé popisné pasáže a citáty z výzkumných rozhovorů svými vysvětlujícími poznámkami. Mnoho badatelů dokáže po čase s obdivuhodnou dovedností splétat popisy, slova mluvčího, citáty z protokolů a jejich vlastní interpretace do bohatého a věrohodného vyprávění. Účelem ilustrativních materiálů je naznačovat jaký je pozorovaný svět ve skutečnosti, zatímco badatelovy interpretace by měly reprezentovat poněkud objektivnější konceptualizaci této skutečnosti. Interpretace popisného materiálu se mezi sebou liší v míře abstraktnosti, podle toho, kdo je prezentuje, ale často také v rámci jediné publikace. Ne všechny interpretace jsou

v přesném slova smyslu svou podstatou teoretické, nicméně pro některé badatele je to součástí jejich cílů.

Další skupině badatelů jde o tvorbu teorie. Věří, že vytváření teoreticky podložených interpretací je nejmocnější cestou pochopení reality (Blumer, 1969; Glaser, 1978). Tvorba teorie ve své podstatě implikuje interpretaci údajů, protože údaje musí být převedeny do pojmů (konceptualizovány) a mezi těmito pojmy je třeba vytvořit vztahy tak, abychom vytvořili teoretické spodobnění reality (reality, kterou nemůžeme nikdy zcela poznat, kterou můžeme vždy jen interpretovat). Výsledné teoretické výroky se pak mohou použít nejen k vysvětlení reality, ale poskytují nám zároveň i východiska pro naše jednání. Badatelé zabývající se tvorbou teorií věří, že teorie jsou tím nejsystematičtějším způsobem jak tvořit, syntetizovat a integrovat vědecké znalosti.

Co je zakotvená teorie?

Zakotvená teorie je teorie induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatímne ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů. Proto se shromažďování údajů, jejich analýza a teorie vzájemně doplňují. Nezačínáme teorií, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné.

Proč tvořit teorii, která je zakotvená?

Dobře vytvořená zakotvená teorie splňuje čtyři základní kritéria, podle nichž se posuzuje vhodnost teorie pro určitý jev: **shoda**, **srozumitelnost**, **obecnost** a **kontrola** (podrobněji o vlastnostech dobře a nedobře zakotvené teorie viz. Glaser a Strauss, 1967, str. 237-250 a Glaser, 1978, str. 3). Pokud se teorie drží každodenní reality určité oblasti empirického světa a je pečlivě induktivně odvozena z rozličných údajů, pak by této oblasti měla odpovídat. Protože reprezentuje realitu, měla by být také srozumitelná, obsažná a smysluplná pro zkoumané osoby a osoby, které v této oblasti pracují. Pokud jsou údaje, na nichž je založena, srozumitelné a obsažné a interpretace jsou pojmové a široké, pak by teorie měla být dostatečně abstraktní a pružná, aby se dala aplikovat na různé situace spojené se zkoumaným jevem. Konečně by nám teorie měla poskytovat možnost ovlivňovat zkoumaný jev. To proto, že hypotézy navrhuující vztahy mezi pojmy – které mohou být vodítkem našeho jednání – jsou systematicky odvozovány ze skutečných údajů o zkoumaném (a pouze tomto) jevu. A dále, podmínky, za nichž teorie

platí, by měly být jasně vysloveny. Podmínky by tedy měly platit výslovně pro danou situaci.

Co je pojetí výzkumu založené na zakotvené teorii?

Pojetí výzkumu založené na zakotvené teorii je kvalitativní výzkumná metoda, které používá **systematický** soubor postupů ke tvorbě induktivně odvozené zakotvené teorie o nějakém jevu. Výsledkem výzkumu je spíše teoretické vyjádření zkoumané reality než sada čísel nebo skupina volně vztažených pojmů. Podle této metodiky jsou pojmy a vztahy mezi nimi nejen vytvářeny, ale také prozatímne ověřovány. Jak uvidíte, toto pojetí používá mnoho dosti specifických postupů.

Cílem metody zakotvené teorie je samozřejmě vytvoření teorie, která věrně odpovídá zkoumané oblasti a vysvětluje ji. Badatelé pracující v jejím duchu také doufají, že jejich teorie různých disciplín budou nakonec kumulativně propojeny mezi sebou a že důsledky teorie budou prakticky využitelné.

Jak vznikla metoda zakotvené teorie?

Zakotvenou teorii jako metodu vyvinuli dva sociologové: Barney Glaser a Anselm Strauss. Jejich filozofická východiska a výzkumné zkušenosti se dosti lišily, ale oba přispěli k jejímu vzniku stejnou měrou. Velmi úzce spolupracovali na vývoji technik analýzy kvalitativních údajů, které by odpovídaly vzdělání a východiskům obou z nich.

Anselm Strauss přišel z University of Chicago, která má bohatou historii a dlouhou tradici v kvalitativním výzkumu. Po dobu, kdy zde působil, ho ovlivňovaly interakcionistické a pragmatické práce. Jeho myšlení tak inspirovali pánové jako Robert E. Park, W.I. Thomas, John Dewey, G. H. Mead, Everett Hughes a Herbert Blumer. Tyto vlivy mimo jiné obohatily zakotvenou teorii o následující myšlenky: (a) pokud chceme vědět, o co jde, je třeba vyrazit do terénu; (b) teorie zakotvená v realitě je pro rozvoj disciplíny velmi důležitá; (c) zkušenost a zážitky se v podstatě neustále vyvíjejí; (d) lidé aktivně utvářejí svět, v němž žijí; (e) je třeba zdůrazňovat změnu a průběh, proměnlivost a složitost života; (f) mezi podmínkami, smyslem a jednáním existují vzájemné vztahy. Strauss měl kromě toho předchozí praktické zkušenosti s terénním výzkumem a hodně přemýšlel o jemné souhře shromažďování údajů a jejich následné analýzy. Také se zabýval několika kódovacími postupy, které se později dočkaly rozvinutí (Strauss et al., 1964).

Barney Glaser se rozvíjel ve zcela jiné tradici, ovšem některé podobné zkušenosti umožnily spolupráci těchto dvou mužů. Během studia na Columbia University jej ovlivnil Paul Lazarsfeld, známý jako zlepšovatel kvantitativních metod. Později, když již pracoval na kvalitativních metodách, Glaser zjistil, že potřebuje dobře promyšlené, výslovně formulované a systematicky uspořádané postupy pro kódování a pro testování hypotéz vytvořených během výzkumu. Tradice Columbia University klade důraz na empirický výzkum spojený s vývojem teorie. Columbijská i Chicagská výzkumná tradice usiluje o to, aby výzkum byl užitečný pro profesionály i laiky. Z těchto důvodů byla většina prací vyplynulých z Glaserovy a Strausovy spolupráce, včetně původních monografií o umírání (1965, 1968), adresována profesionálům, laikům i jejich spolupracovníkům.

Co je třeba k tomu, aby si člověk mohl osvojit toto pojetí?

Stejně jako u jiných dovedností je dokonalé využití zakotvené teorie výsledkem soustavného studia a cvičení. Pokud budou splněny následující podmínky, měl by být po určité době prakticky kdokoli schopen dosáhnout dostatečné úrovně dovedností k tomu, aby mohl dělat užitečný výzkum.

1. Je třeba **studovat**, a nikoliv pouze pročíst, postupy uvedené v různých knihách a být připraven se jimi řídit (Glaser, 1978, Glaser a Strauss, 1987). Tyto postupy jsou navrženy tak, aby systematicky a pečlivě vytvářely teorii. Zkratky vyústí ve špatně zkonstruovanou a úzce pojatou teorii, která nemusí být přesnou reprezentací reality.

2. Je třeba se těmito postupy řídit během výzkumu. Absolvovat kurs o zakotvené teorii z vás odborníka na tuto metodu neudělá. Toho lze dosáhnout pouze **procvičováním těchto postupů** během výzkumu. Získáte tak nejen dostatečný vhled do toho, jak fungují, ale i dovednosti a zkušenosti, které jsou k úspěšnému používání těchto technik nezbytné.

3. K přizpůsobení těchto postupů různým jevům a výzkumným situacím je třeba také jistá míra **otevřenosti a pružnosti**.

Není zakotvená teorie pouze sociologickým pojetím?

Zakotvenou teorii mohou používat odborníci mnoha disciplín. K tomu, abyste ji mohli používat, nemusíte být sociologem ani zastáncem interakcionismu. Důležité jsou postupy a ty jsou na disciplíně nezávislé. Je důležité si uvědomit, že badatele v různých oborech budou zajímat různé jevy – nebo také mohou vnímat

tentýž jev odlišně podle různých perspektiv a zájmů svých disciplín. Vezměme si například jako zkoumanou oblast děti na základní škole. Pečovatelka se bude zajímat o jejich zdravotní problémy, psycholog o jejich přizpůsobování, sociolog o jejich chování v kolektivu, pedagog o jejich způsoby a typy učení a fenomenolog (z kterékoliv disciplíny) o jejich školní zážitky. Každá z těchto perspektiv ovlivňuje pojetí výzkumu těchto dětí. Přesto však zakotvená teorie nabízí každému badateli postupy pro analýzu údajů, které vedou vytvoření teorie užitečné pro jeho disciplínu. Mezioborové výzkumy mohou také využít postupů zakotvené teorie. Každý badatel do takového výzkumu vloží svůj specifický náhled a přispěje k výzkumnému úsilí. Jakákoliv teorie, která z toho potom vyplyne, bude odpovídat pojetí každého z nich.

Je zakotvená teorie „vědecká metoda“? A pokud ano, jak to jde dohromady s tvořivostí?

Ano, zakotvená teorie je vědecká metoda. Její postupy jsou navrženy tak, že pokud jsou pečlivě dodržovány, zcela splňují všechny požadavky kladené na „dobrou“ vědu: validita, soulad mezi teorií a pozorováním, zobecnitelnost, reprodukovatelnost, přesnost, kritičnost a ověřitelnost. (Tyto požadavky jsou dále rozbrány v kapitole 14. Podrobnější diskusi o tomto tématu naleznete také v knize Corbinová a Strauss, 1990.)

Zde nám nejde o to, zda jsou tyto zásady splněny, ale o to, jak jsou **interpretovány a definovány** v pojetí zakotvené teorie. Tyto zásady jsou pouze ty obecnější ze specifických směrnic a kvalitativním badatelům hrozí nebezpečí, že je budou vykládat příliš specificky v rámci pozitivističtějších interpretací rozvinutých kvantitativními badateli. Zastánci každého z těchto dvou přístupů k objevování by si de facto měli vyvinout své specifické normy založené na postupech, které při svém výzkumu používají.

I **tvořivost** je zásadní součástí zakotvené teorie. Postupy zakotvené teorie nutí badatele překonat domněnky a vytvořit nový pořádek ze starého. Tvořivost se projevuje schopností badatele vhodně pojmenovat kategorie, a také schopností nechat svou mysl volně potulovat a generovat asociace nutné pro tvorbu podnětných otázek a pro objevení rozdílů, které vedou k objevu. Jak uvidíme později, tato porovnání zvyšují citlivost badatele nutnou pro rozpoznání potenciálních kategorií a určení významných podmínek a následků, které se objeví v údajích. I když je tvořivost pro tvorbu efektivní teorie nutná, badatel vždycky musí ověřit

platnost všech kategorií a výroků o vztazích, k nimž tvořivě dospěje během výzkumného procesu.

Jak dochází k objevům?

Když už je řeč o tvořivosti, první dny výzkumného projektu mohou být pro začínajícího kvalitativního badatele velmi složité. Je to čas vzrušení z prvních rozhovorů nebo z prvních dnů strávených v terénu. Může to být také čas frustrace z pomalého rozbíhání projektu způsobeného třeba opožděným získáním přístupu ke zdrojům údajů nebo průtahy při získávání nutného svolení zkoumaných osob. Po překonání těchto počátečních obtíží začne být shromažďování údajů pro většinu badatelů hluboce uspokojující činností. Přesto jsou však pro analyticky založené badatele nejradostnější ty okamžiky, v nichž dochází k objevům. Mohou to být chvíle, v nichž dojde k záblesku „intuice“, k velkým pokrokům v porozumění smyslu a charakteru událostí, k hlubšímu uspokojení z vyřešení největších úkolů výzkumu nebo jen k obyčejnějšímu, přesto však stále vzrušujícímu, zodpovězení nějaké méně světoborné analytické otázky.

Kde se berou tyto objevy? To odkud se berou se často zaměňuje s tím, kde se badatel zrovna nachází, když k nim dojde. Krátký příběh vyjasní, o co nám jde. Když byla první kniha o zakotvené teorii připravena pro nakladatele, poslali jsme jednu kopii tohoto návrhu příteli – antropologovi, který ji evidentně pouze prolistoval a poslal nám jednostránkový děkovný dopis. Kromě díky však také namítal: Proč píšete knihu o tomhle? Vždyť nápady přicházejí kdekoliv – třeba při vystupování z tramvaje nebo někde jinde. To je samozřejmě pravda, ale nenapadají každého a nejsou jen tak o čemkoliv. Tyto vhledy přicházejí pouze za určitých podmínek. Za prvé, badatel musí přemýšlet o údajích – nebo ještě lépe v nich být zcela ponořen, musí toho o zkoumané oblasti mnoho vědět. Zároveň ho však musí nějaký aspekt údajů nebo interpretací znepokojovat a překvapovat, což mu umožňuje klást otázky a pátrat po odpovědích. Tyto otázky a pátrání po jejich odpovědích se v naší mysli mohou nalézat nejprve v podvědomí a může trvat dosti dlouho, než se ve své zásadní podobě dostanou do vědomí. Přestože má badatel rozsáhlé znalosti o údajích a teorii, musí být schopen uniknout těm rysům své práce, které by mohly stát v cestě novému pohledu obsaženému v onom náhlém vnuknutí, geniální myšlence nebo hluboce odlišném teoretickém výroku. Specifické znalosti bohužel nejsou jen nezbytné, ale někdy jsou i zátěží brzdící tento druh intelektuální kreativity. Je faktem, že mnozí vědci jsou vynikající odborníci ve svém oboru a jsou i kvalifikovaní badatelé, přesto však nejsou příliš tvořiví.

Jaký je rozdíl mezi teorií a popisem?

Tuto otázku si často kladou začínající badatelé. V zásadě se odpověď na tuto otázku dělí na dva hlavní argumenty. Za prvé, teorie používá pojmů. Podobné údaje jsou seskupeny a těmto skupinám jsou přiřazeny názvy. To znamená interpretaci údajů. Za druhé, pojmy jsou uvedeny do vztahu pomocí výroků o vztazích mezi pojmy. Při popisu mohou být údaje uspořádány podle témat. Tato témata mohou být konceptualizacemi údajů, ale mnohem spíše to budou pouze souhrny slov vybraných přímo z údajů. Je zde velmi málo nebo vůbec žádná interpretace údajů. Stejně tak zde nedochází k určení vztahů mezi tématy tak, aby vzniklo pojmové schéma.

Je třeba přepisovat všechny rozhovory a všechny poznámky z terénu?

Zde je základním pravidlem přepsat jen tolik, kolik je třeba. To ovšem nemusí být jednoduché rozhodnutí a ani se nedá udělat dřív, než dostatečně pokročíte s výzkumem. „Jen tolik, kolik je třeba.“ Následující rady byste neměli chápat tak, že vás opravňují k tomu, abyste z kazety přepsali jen několik prvních rozhovorů nebo svých poznámek. Naopak, jestliže je tohle váš první výzkum, jste ještě nezkušení v tomto typu výzkumu nebo děláte tak malý výzkum, že máte poměrně málo rozhovorů a poznámek, pak je lepší přepsat všechny tyto materiály.

Přepsat z pásky všechny materiály, odstavec po odstavci, řádek po řádku, může nebo nemusí být nutné, záleží to na účelu vašeho výzkumu. Vlastní přepisování (stojící dost času, energie a peněz) by mělo být selektivní. Postup v duchu zakotvené teorie je zhruba následující. Úplně první rozhovory nebo terénní poznámky by jste měli celé přepsat a analyzovat celé a pak můžete přistoupit k těm ostatním. Toto počáteční kódování poskytuje, jak později vysvětlíme, jakousi podporu pro všechny následující pozorování nebo rozhovory.

Později, jak se bude vaše teorie vyvíjet, si můžete pásky poslechnout a přepsat pouze věty, pasáže nebo odstavce, které jsou pro vaši rozvíjející se teorii podstatné. (V počátcích výzkumu není jasné, co je podstatné a co ne, a tak je lepší přepsat všechno, aby se něco důležitého nevynechalo.) Ovšem přepis pouze vybraných pasáží vás nutně nemusí osvobodit od pozdějšího dalšího přepisování, v případě, že by jste potřebovali udělat dodatečnou nebo hlubší analýzu. V základě je nutné, aby teorie určovala nejen to, co se má hledat a kde se to má hledat, ale také to, co se má hledat v údajích. To vám ponechává možnost doda-

tečného shromažďování údajů v případech, kdy máte ve svých teoretických vývodech mezeru, která se dá odstranit pouze shromážděním dalších údajů. Pak můžete přepisovat jen ty části rozhovorů a poznámek, které se týkají této mezery.

Pokud disertační komise nebo poradce nemají v tomto ohledu vyhraněný názor, pak jste tím, kdo nakonec rozhoduje o tom, kolik rozhovorů a poznámek přepsat, vy sami. Musíte se rozhodnout, jaký je cíl vašeho výzkumu a jakou měrou přispěje (z pohledu teoretické i „psychologické“ citlivosti) ta která část vašich materiálů k analytickému procesu. K dosažení požadované hloubky teorie může být nutné přepsat veškeré materiály, které máte. Stejně tak můžete pořídit přepis všech materiálů, když máte dost peněz, abyste si mohli zaplatit někoho, kdo to udělá za vás.

Bez ohledu na to, jestli přepíšete všechny nebo jen část svých nahrávek, je velmi důležité si tyto nahrávky poslechnout. Poslouchání je stejně jako přepisování základem úplné a pestré analýzy. A na konec závěrečná poznámka: **lépe více než méně.** Konečné rozhodnutí je ale na vás.

Souhrn

Zakotvená teorie je kvalitativní pojetí výzkumu, které společně vyvinuli Glaser a Strauss. Její systematické techniky a postupy analýzy umožňují badateli vytvářet teorie vycházející z empirického základu, které splňují všechny požadavky kladené na „dobrou“ vědu: validita, soulad mezi teorií a pozorováním, zobecnitelnost, reprodukovatelnost, přesnost, kritičnost a ověřitelnost. Přestože jsou postupy zakotvené teorie navrženy tak, aby zajišťovaly přesnost a kritičnost analýzy, nezapomínají ani na důležitost tvořivosti. To proto, že tvořivost umožňuje badateli klást otázky vycházející z údajů a činit porovnání, která ve spojení s údaji umožní další pochopení jevu a nové teoretické výroky. Tímto pojetím se může řídit kdokoliv, kdo chce vytvořit zakotvenou teorii, bez ohledu na jeho teoretickou orientaci nebo disciplínu, kterou se zabývá. K tomu, abyste dokázali tuto metodu efektivně používat, je ovšem nutné, abyste pečlivě prostudovali a procvičili techniky a postupy popsání v této knize.

2

Začínáme

Jednou z nejobtížnějších částí výzkumu je začátek. V této fázi je třeba získat odpověď na dvě obtížné otázky: (a) Jak určit *zkoumatelný problém*? (b) Jak tento problém *zúžit* natolik, aby se s ním dalo pracovat? Pokud jste v kvalitativním výzkumu začátečníkem, mohou se tyto otázky zdát ještě těžší, protože proces, během něhož docházíte k rozhodnutím a závazkům, zde na první pohled vypadá mnohem méně strukturovaný a mnohem nejednoznačnější než u kvantitativního výzkumu. Naše odpovědi na tyto otázky budou vycházet ze souhrnného rámce zakotvené teorie. Cílem této kapitoly je objasnit některé základní principy, jimiž se toto počáteční rozhodování řídí.

Výzkumný problém

Zdroje výzkumných problémů jsou u zakotvené teorie stejné jako u ostatních pojetí kvalitativního výzkumu.

Zdroje výzkumných problémů

Existuje několik zdrojů zkoumatelných problémů.

(1) *Doporučené nebo uložené výzkumné problémy.* Jedním způsobem, jak získat výzkumný problém, je zeptat se přednášejícího, který se zabývá výzkumem ve vybrané oblasti. Často se stává, že zrovna pracuje na nějakém rozsáhlejší projektu, a bude rád, když si vezmete na starost nějakou menší část tohoto projektu. Tento způsob zvyšuje pravděpodobnost toho, že se dostanete ke